3ª mostra

Figures de Pessebre

Escultures de petit format

Lluís Carratalà i Vila

Figures de Pessebre

Escultures de petit format

Lluís Carratalà i Vila

del 25 de novembre de 2011 al 22 de gener de 2012

Naixement català.
figura femenina (detall)

Organització:
Museu Arxiu de Sant Andreu de Llavaneres

Edició del catàleg:
Museu Arxiu de Sant Andreu de Llavaneres

Disseny gràfic i maquetació:
Centredigital *disseny de comunicació*

Fotografies:
Ferran Manau i El Bou i la Mula

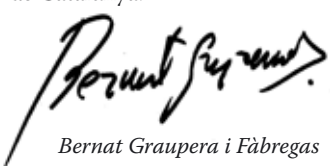
Impressió:
Gràfiques Llavaneres

Dipòsit legal:
B-39443/2011

L'any 2007 el Museu Arxiu va iniciar, per les dates nadalenques, unes exposicions, de caràcter bianual, destinades a destacar algun aspecte del món del pessebrisme. La primera ens va mostrar figures de pessebre d'autors catalans des del segle XVIII fins als nostres dies. L'any 2009 ens presentaven una selecció de treballs d'artesans en actiu a Catalunya.

Enguany l'exposició es centra en la figura de Lluís Carratalà i Vila (1895-1991) figurista i escultor català molt conegut per les seves figures de pessebre tradicionals que recreen el món rural català dels segles XVIII i XIX. Podem gaudir de diverses peces de pessebre però també d'altres que fan referència a aspectes de la nostra societat.

Segons la tradició, el dia 25 de novembre, diada de santa Caterina, s'inicia la construcció del pessebre. Avui nosaltres, al Museu Arxiu, inaugurem aquesta exposició i vull agrair al seu equip l'organització d'aquestes mostres relacionades amb el pessebrisme i amb els artesans del pessebre que formen part de la cultura i tradició de Catalunya.

Bernat Graupera i Fàbregas
Alcalde i President del Patronat Museu Arxiu
de Sant Andreu de Llavaneres

A les anteriors mostres de figures de pessebre, el Museu Arxiu va presentar diferents artistes figuraires de Catalunya, uns més coneguts que d'altres, però tots ells d'una alta vàlua artística, tant pel que fa als models com en la seva elaboració. És hora, doncs, de fer presentacions personalitzades d'aquest artista de figures de petit format amb la finalitat d'aprofundir en la seva obra i en el carisma que ens transmet mitjançant el seu treball.

L'exposició antològica de Lluís Carratalà, la presentem amb la visió àmplia i detallada de la diversitat de la seva obra, no tant sols en les figures pel pessebre, sinó també en altres quadres que representen escenes i inquietuds de la societat. Per mitjà dels textos que han sortit a la llum i que ens parlen de Lluís Carratalà, ens apropen a aquest gran figuraire del segle passat, la personalitat del qual resta clara en el llibre biogràfic escrit per Enric Benavent, del col·lectiu El Bou i la Mula, que es publicarà properament.

Darrera de tot autor, hi trobem l'home, la persona. Darrera de l'obra d'un artista sempre hi podem endevinar i admirar trets sensibles, trets d'exigència, trets de compromís, trets d'impressionisme, trets, al cap de vall, que traspuen la forma de ser i de veure l'art, com una interpretació del món que l'envolta.

Una part d'aquest coneixement, el podem obtenir pels objectes personals que, sigui per via familiar o bé per persones que estimen la seva obra, s'han conservat i que, en aquesta exposició, acompanyen la petita mostra d'un gran figuraire com ha estat en Lluís Carratalà. El Museu Arxiu es suma així a l'homenatge per projectar aquest artista durant les Festes dels Nadals.

Ferran Manau i Graupera

Hi havia el perill de que la vida i l'obra de Lluís Carratalà, tan apreciada en el món pessebrístic, passés desapercebuda als ulls de la història. Carratalà va ser una persona molt coneguda a la societat barcelonina de meitats del segle XX per la seva vessant d'actor de teatre professional, i ha quedat constància escrita de les nombroses obres de teatre en les que va participar així com dels reconeixements que va rebre. La producció de Carratalà com a escultor de figures de pessebre, però, no havia deixat gairebé cap evidència històrica més enllà dels efímers pessebres i de les anècdotes personals de molts pessebristes que el van conèixer, recollides en petits articles o bé opuscles que algunes associacions van anar publicant. L'any 2009 el Col·lectiu El Bou i la Mula, que es dedica a la recerca i a la difusió del pessebrisme, va sol·licitar a l'Inventari de Patrimoni Etnològic (IPEC) de la Generalitat de Catalunya una beca per poder fer un estudi etnològic de l'obra pessebrística de Lluís Carratalà i d'aquesta manera deixar testimoni d'una de les persones que van marcar una empremta clara, tot i que força silenciosa, en la cultura catalana del segle XX. El text que llegireu a continuació és un dels fruits d'aquest estudi.

Un home del segle XX

Lluís Carratalà va ser un espectador privilegiat del segle XX ja que els seus 95 anys de vida van ocupar la major part del segle (1895-1991). Era una persona implicada en la cultura de la seva època, coneixedor en primera persona dels moviments socials i culturals que s'esdevenien a Barcelona. La seva sensibilitat cultural anava unida a un cristianisme popular ben fonamentat i a unes fermes conviccions catalanistes. De la suma d'aquests tres pilars que configuraven la seva persona en va sorgir la gran producció escultòrica dedicada en exclusiva a les figures de pessebre. Les figures d'en Carratalà s'han d' entendre lligades al context social i personal que les va veure néixer.

Tenint en compte el dia que va néixer (1 de desembre) podríem afirmar que una de les primeres coses que van veure els ulls del petit Carratalà van ser unes figures de pessebre. De fet, ell explicava que de petit quedava admirat de les figures de la Fira de Santa Llúcia i li cridava especialment l'atenció la del capellà que anava a sobre d'un ruc. Havia fet les seves primeres figures amb fang del carrer quan era infant i, amb l'ajuda d'un tiet, se les va empescar per fer uns motlles a partir d'unes senzilles figures de fang que hi havia a casa seva. Les figures que n'obtenia les venia als seus companys d'escola i fins tot va intentar fer una paradeta, d'aquelles que fan els nens, al mercat de Gràcia, però un guàrdia municipal li ho va impedir.

Quan tenia 14 anys va guanyar un concurs d'escultura reservat per a infants que convocava el Centre de Lectura de Reus. Va presentar-hi el bust d'un captaire inspirat en un senyor que demanava almoina prop de casa seva. La seva inquietud artística anava creixent. En aquests anys, quan sortia de treballar, va iniciar-se en el dibuix anant a classe a l'Escola de Belles Arts Sant Jordi de Barcelona.

Essent ja un jove d'uns 20 anys continuava la seva formació d'escultor en un taller on feien les reproduccions de les obres de Josep Llimona. Allà va treballar en la figura de Maria Magdalena que es pot veure al conjunt del Sant Enterrament del sepulcre de la família Girona- Santllehy al claustre de la Catedral de Barcelona, i que es va inaugurar l'any 1920. Llimona, però, va ser qui va acabar l'escultura. També va aprendre la talla de fusta al taller de l'escultor Claudi Rius el carrer Rosselló de Barcelona.

L'obra d'en Carratalà doncs està basada en una sòlida formació artística tant de dibuix com d'escultura. Caldrà afegir a aquestes qualitats tècniques la seva gran capacitat d'observació i especialment la influència que va tenir en el disseny de les seves figures la seva vessant d'actor de teatre. Les seves figures, tot i ser de motlle, requerien molta estona de treball per deixar-les enllestides. De vegades calia acoblar les peces provinents de més de deu petits motlles. Carratalà gaudia especialment d'aquesta fase de treball i s'esmerçava en deixar les figures molt ben acabades.

Carratalà, com hem dit, va arribar a ser un reconegut actor de teatre. Quan tenia uns 15 anys s'iniciava en el teatre amateur al centre parroquial de

Lluís Carratalà

la Sagrada Família. Al cap de quatre anys, al 1914, ja va formar part de la companyia professional Goula-Parreño. Fins al 1974 va actuar, amb notable èxit, en els millors escenaris barcelonins interpretant les principals obres de Sagarra, Guimerà i Rusiñol, entre d'altres. L'any 1966 al teatre Romea se li va fer un homenatge en motiu dels seus cinquanta anys de carrera professional. Encara va actuar uns anys més retirant-se el 1974 amb una reposició de Terra Baixa, amb la companyia de Màrius Cabré.

Moltes de les figures que va modelar Carratalà tenen una clara influència dels personatges de les obres de teatre que representava. Les figures de tipologia catalana són especialment hereves d'aquesta vinculació entre les dues arts que ell practicava.

Escultor de pessebres del Noucentisme

Durant el primer terç del segle XX, moment en que Carratalà forja el seu estil escultòric, van aparèixer a Catalunya diversos estudiosos del folklore, fruit de l'interès que havia desvetllat la Renaixença per l'estudi del passat i especialment de les tradicions i costums de la cultura popular en front d'una societat que avançava cap a la industrialització i la congregació en entorns urbans. Els folkloristes cercaven "l'ànima real del poble" fugint de les ciutats i fixant la mirada en la societat rural.

Lluís Carratalà al taller

Paral.lelament, entre 1906 i 1929 va aparèixer, de la mà d'Eugeni d'Ors, el moviment ideològic i estètic del Noucentisme. D'Ors, en el seu Glossari, instava els artistes catalans a la recerca de la bellesa en front la lletjor la falsedat en la que, segons ell, havia caigut l'art i els demanava que aspiressin a la claredat i la perfecció formal pròpies del classicisme. Segons d'Ors, els artistes tenien el deure de col·laborar en la mediterranització de l'art contemporani. El programa estètic que definia d'Ors estava basat en un classicisme humanista que plàsticament era molt proper a l'obra de Mallol.

L'obra de Carratalà, i d'una manera molt especial tota la seva producció de figura catalana, va connectar d'una banda amb els estudis de folkloristes com Amades, Violant i Simorra, Vilarrasa o Serra i Boldú, que ell coneixia bé, i de l'altra, amb aquest aire de serenitat, seny i afirmació d'una catalanitat harmoniosa, alegre i lluminosa que proposava el noucentisme que, en tant que art al servei d'una expressió col·lectiva amb un fort esperit cívic, era proper a la seva manera de ser. Lluís Carratalà és, doncs, un fruit del noucentisme i probablement un dels seus millors representants en la vessant popular d'aquest corrent que volia fer un art català, crear un art nacional, sorgit de l'entranya mateixa de la terra.

La producció de figures de pessebre de Lluís Carratalà va ser molt extensa. Sempre va voler que la seva obra fos popular, que estigués a l'abast de tothom, per això produïa les figures amb motlles que es feia ell mateix a partir dels originals que anava modelant. A casa seva hi havia més d'un miler de motlles la gran majoria de producció pròpia tot i que també tenia una bona part dels motlles de Salvador Masdeu, figurista que ell admirava. Carratalà utilitzava els motlles de Masdeu amb molt de respecte per la obra del seu antecessor. De vegades feia servir aquests motlles per reproduir alguns animals de complement.

Les figures de pessebre

Podem dividir la producció de figures de pessebre de Carratalà en tres grans grups:

1- Figura de tipologia clàssica.

A l'inici de la seva producció de figures de pessebre Lluís Carratalà, va rebre el mestratge del figurista gracienc Josep Prats, també conegut com a "Pep del nas" amb qui va aprendre a fer un tipus de figura de pessebre senzilla, sense massa moviment ni detall per poder ser reproduïdes amb motlles de cara i creu. Eren les figures que portava a la seva parada de la Fira de Santa Llúcia que va mantenir des dels anys 30 fins a meitats dels 50.

En aquesta sèrie de figures és on s'aprecia més la influència del neoclassicisme català provinent de la seva època d'aprenent al taller de Josep Llimona. Les figures d'aquesta sèrie són molt estilitzades. Sant Josep no va a l'hebraica, sinó amb el cap descobert, sense turbant i vestit amb una gran túnica, a l'estil del que havien pintat i els grans pintors el XVII i del XVIII. No en va fer moltes d'aquestes figures, només tenia algunes escenes com el Naixement i la Fugida a Egipte o el Buscant posada, en mides de 10 o 15 cm. És l'estil que trobem en l'Adoració dels Reis de 45 cm que va fer entre els anys 1981 i 1983 al final de la seva carrera com a escultor i en altres composicions que no són estrictament pessebrístiques, com per exemple el grup que representa les races del món.

Aquest conjunt de Les races, creat als anys 50, va ser un intent de Carratalà per actualitzar el missatge del pessebre. Cinc infants que representen els cinc continents van, acompanyats d'un àngel, a adorar el Nen Jesús. La intenció d'aquesta composició, que és d'una bellesa extraordinària, no va ser del tot compresa en el seu moment. Sembla ser que Salvador Dalí les va qualificar com les figures de pessebre més genials que havia vist mai.

2- Figura de tipologia hebraica

Les figures hebraiques de Carratalà eviten la ostentació i la complexitat tècnica que havia vist en les de Talarn. No pretenen l'historicisme sinó la simplicitat i la proximitat. Carratalà era un home molt rigorós i perfeccionista que observava i es documentava molt bé abans de modelar una figura. Per fer els vestuaris de les figures hebrees, per exemple, utilitzava un llibre de la Historia del vestit així com els dibuixos de l'escocès William Hole i les làmines del pintor alemany Max Liebermann. Carratalà volia que els seus personatges de pessebre tinguessin una estètica popular. Per això al rigor històric hi barrejava l'estil dels vestuaris hebreus que la gent veia a les passions o als pastorets.

A part de les escenes que va fer per ser reproduïdes amb motlle, i que han poblat nombrosos pessebres, destaca en aquesta tipologia hebraica el Naixement de 35 cm que va modelar l'any 1942, una de les peces més apreciades de la seva obra. Carratalà va aprofitar l'època en què no es podia fer teatre en català per crear aquest conjunt. Es va inspirar en una làmina de Hole, en la que Maria està estirada amb actitud protectora vers Jesús i Josep, assegut al costat, es mira l'escena. A Carratalà li agradava molt més treballar el fang que no pas pintar les figures, per això aquest naixement i d'altres peces úniques que va fer les portava a pintar a casa d'un gracienc especialista en pintura religiosa.

3- Figura de tipologia catalana

Les figures catalanes són el segell distintiu de la seva producció artística, és allà on va deixar la seva petjada més personal i intransferible. És molt destacable l'aportació que va fer, no només al pessebrisme sinó al País, per que són un testimoni clar de la vida de la societat catalana del vuit-cents i per que van ajudar a fer del pessebre una representació que anava més enllà d'un fet estrictament religiós per esdevenir la traducció del Misteri a una realitat propera.

Les figures més representatives de l'obra de Carratalà són les que formen el conjunt del Naixement català de 35 cm que va modelar l'any 1957. La Mare de Déu està mig estirada tenint cura de l'Infant, tapada amb una manta i amb una caputxa al cap mentre que Sant Josep es recolza en una gerra mirant atentament l'escena. L'acompanyava un grup de pastors tots ells en posicions molt expressives. En aquest conjunt és on podem apreciar el segell propi de Carratalà pel que fa a la composició i al vestuari de les figures.

Carratalà va ser el primer escultor de figures de pessebre que va representar els personatges de la Sagrada Família vestits amb indumentària catalana. Tot va venir d'un dia dels anys de la postguerra. La seva parada de Fira de Santa Llúcia estava plena de pastors amb barretina i pastores catalanes, els naixements seguien la tipologia clàssica o be hebraica. Tot d'una un sergent li va fer retirar tots aquells pastors amb barretina. Carratalà es va empipar tant que va decidir fer no només els pastors sinó també a Sant Josep i la Mare de Déu vestits de catalans.

El Sant Josep no el va fer mai amb barretina ja que li semblava poc respectuós. El vestia de

forma elegant, tal com anaven els personatges guimeranians, amb gipó i pantalons estrets. Amb el tapaboques dissimulava una mica tota la figura i li posava cabells llargs La Mare de Déu que habitualment la feia vestida amb caputxa, és una figura molt entranyable. Va ser capaç de trobar un estil equilibrat per a unes figures que eren correctament catalanes i que no xocaven amb la sensibilitat de la gent. En aquest sentit, podem parlar d'un veritable exercici d'inculturació de la fe cristiana, feta en un moment que encara faltaven vint anys per al Concili Vaticà II. La genialitat d'en Carratalà, arrelada en els valors profunds de la terra i de la fe, té la seva màxima expressió en les seves Sagrades Famílies catalanes.

Per modelar els pastors i personatges de la Catalunya del XIX, Carratalà recorria als estudis dels folkloristes contemporanis i també a les làmines i dibuixos del dibuixant Joan d'Ivori, a més de l'observació del vestuari dels personatges de les obres de teatre que representava.

Les creacions de Lluís Carratalà en figura catalana no es van limitar a les escenes bíbliques, si no que va modelar també figures per a escenes costumistes per satisfer les peticions dels pessebristes que començaven a fer diorames representant escenes del costumari nadalenc. Així podem trobar figures de Carratalà per a escenes com El caga tió, Per Nadal cada ovella al seu corral, La família fent el pessebre, La Nit de Reis o personatges tan entranyables com el Lluquet i el Rovelló o el dimoni escuat.

Les figures catalanes li van obrir moltes portes i sobretot li van obrir el cor de moltes persones i entitats que podien fer uns pessebres en els que s'hi veia reflectida la seva pròpia història. Aquest era un dels afanys de Lluís Carratalà, per això, l'any 1980 va suggerir als pessebristes de Mataró que dediquessin el pessebre monumental als pescadors del Maresme. En aquesta ocasió va modelar un naixement català i un conjunt de pescadors de 30 cm per portar a terme aquest pessebre. Un parell d'anys més tard els va donar la idea d'ambientar el pessebre a Montserrat, per això els va deixar el conjunt del Naixement i pastors de 35 cm, el grup de Les races, i els va modelar expressament l'escolania de Montserrat amb la Moreneta.

En els anys de més persecució de la cultura catalana, el seu estil marcadament nacionalista i la seva aposta per la defensa de la identitat i de les tradicions de Catalunya també li van provocar, en algun moment, un cert ostracisme. Aquest compromís amb la cultura catalana que va desenvolupar des de les dues vessants artístiques que practicava, el teatre i l'escultura de pessebres, va ser reconegut l'any 1989 amb la Creu de Sant Jordi de la Generalitat. El president Pujol va dir en el discurs d'aquell acte: "No sabríem dir que és més important per a un país, tenir gent que faci autopistes o tenir gent que faci pessebres". Era el reconeixement a l'aportació modesta i profunda que representa l'obra de Carratalà qui amb una mirada oberta va contribuir a fer avançar el pessebrisme marcant un estil propi que té com a eix l'emoció. Carratalà pretenia fer uns pessebres propers, que parlessin de la realitat de la gent, que transmetessin bondat.

El 5 de juny de 1991 va morir a Barcelona, a l'edat de 95 anys deixant una llarga llista d'amics i admiradors.

Montserrat Carratalà

És just, abans d'acabar, fer referència a la seva filla Montserrat amatent col·laboradora del seu pare, que va estar sempre al seu costat, ajudant-lo en totes les seves activitats, acompanyant-lo a les trobades de pessebristes, i sobretot, atenent amb gran delicadesa i dedicació als pessebristes que s'acostaven a casa seva.

Ala catorze anys va començar a ajudar al seu pare en observar que tenia dificultats per pintar els ulls de les figures. Una tarda quan se'n va anar a fer teatre ella li va pintar els ulls a unes figures, com fent una malifeta. Quan el Sr. Lluís se'n va adonar va quedar sorprès de com la Montserrat li havia centrat la mirada a aquelles figures. Des d'aquell dia la Montserrat era l'encarregada de pintar els ulls de les figures i mica en mica es va anar fent càrrec d'altres tasques de l'artesanal procés de producció de les figures.

Poc abans de morir el Sr. Lluís li va dir: "Noia, tu saps fer figures, fes-ne!". Montserrat Carratalà va complir aquestes paraules com si fossin un testament i va continuar la producció de les figures

creades pel seu pare durant gairebé catorze anys més amb el mateix amor i dedicació, i sense variar-ne gens l'estil.

Un pas endavant en el pessebrisme

Les figures d'en Carratalà són figures populars per la seva tipologia ja que reprodueixen les escenes de la vida quotidiana i deixen testimoni de la vida rural del XVIII, i també eren populars per que eren accessibles a tothom. A casa dels Carratalà no servien les màximes de la societat consumista on tothom compra el que vol. Carratalà no vivia de fer figures (a més de la seva activitat com a actor professional de teatre, també treballava a l'Ajuntament) i per això sempre deia que les feia per gust, no per obligació. Els Carratalà van voler mantenir uns preus molt assequibles per a les seves figures.

Carratalà va ser un home inquiet, obert al que passava al seu voltant i que no defugia la innovació. "Benvingudes siguin les innovacions i els modernismes, que sempre hi han sigut, però que vinguin amb justesa i assenyadament, no pel sol fet de desfer, sense mirament, per caprici o pel que sigui" deia en certa ocasió a finals dels anys 50. Certament que la seva producció de pessebres va ser innovadora. En els hebraics per que va trencar amb un orientalisme exagerat incorporant un vestuari documentat històricament i a la vegada molt popular. En les figures catalanes per la seva ferma voluntat d'acostar el Misteri de Nadal a la societat que el representava introduint escenes costumistes per a guarnir els pessebres. En les creacions singulars com la de Les races, la que representa les dues classes socials de L'auca del Senyor Esteve, o la que mostra com un treballador i un empresari es donen la mà, va voler introduir un missatge nou en la representació del pessebre. L'obra de Lluís Carratalà és un nou exemple de com el pessebrisme, des de Sant Francesc d'Assís, avança gràcies a petites transgressions.

Enric Benavent Vallès

Col.lectiu El Bou i la Mula

Bibliografia

Associació de pessebristes de Mataró. Inventari de la col.lecció de figures. Recuperat el gener 20**10, a** *www.pessebresmataro.org*

Benavent Vallès, E. (1991) Lluís Carratalà, artesà autèntic. Setmanari Catalunya Cristiana.

Benavent Vallès, E. (1994) L'art de fer pessebres. Revista Cavall Fort, (777-778) 38-39.

Benavent Vallès, E. (2010). Lluís Carratalà. L'escultor de pessebres del noucentisme. Revista d'etnologia de Catalunya, (37), 132-134.

Benavent Vallès, E. (2011). Lluís Carratalà, escultor noucentista de pessebres. Castellar del Vallès: El Bou i la Mula.

Catà Vidal, P. (1994). Recordança. XXV Trobada de pessebristes de Catalunya.

Col·lectiu El Bou i la Mula. (2011). El pessebre és un món. Recuperat el gener 2010, a *www.elbouilamula.net*

Dresaire Gaudí, A. i Pons Comas, E. (1994). Mestre i amic de pessebristes. Sant Vicenç de Montalt.

Farriol Vinyes, P. (24 desembre 1992). El senyor Carratalà, amic de pessebristes. Setmanari Forja.

Garrut, J. M. (1992). Lluís Carratalà, scultore del presepio. Revista Il presepio, (150), 23.

Travessa del desert

Pastors de l'Anunciata

Adoració dels Reis

L'entesa

Sant Francesc d'Assís

Escolania de Montserrat

Fugida a Egipte

Família dalt de camell

El casament

Naixement clàssic

Anunciata catalana

Fent cagar el tió

Pastors de l'Anunciata catalana

Pastor

Nen dalt d'un ruc

Pagès llaurant

Naixement català

Naixement català. vailet

Naixement català. pastor i vailet

Naixement català. pastor amb pandereta

Naixement català. pastor

Naixement català. figura femenina

Les Races

L'auca del senyor Esteve

Amistat entre races

Nit de Reis

Agraïments

Federació Catalana de Pessebristes

Agrupació de Pessebristes de Sabadell

Col·lectiu El Bou i la Mula

Toni Pruna i Dangla

Rafael Vilanova i Aymerich

museu
ARXIU

Museu Arxiu
Carretera de Sant Vicenç, 14
Can Caralt
08392 Sant Andreu de Llavaneres

museu.arxiu@santandreudellavaneres.cat
www.santandreudellavaneres.cat

Compromiso de Calidad Turística | Compromís de Qualitat Turística

AJUNTAMENT DE
SANT ANDREU DE LLAVANERES

Diputació Barcelona
xarxa de municipis
Xarxa de Museus Locals

Federació Catalana de Pessebristes

El Bou i la Mula